

NYELVI MÍTOSZOK, IDEOLÓGIÁK, NYELVPOLITIKA
ÉS NYELVI EMBERI JOGOK KÖZÉP-EURÓPÁBAN
ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN

A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai

**NYELVI MÍTOSZOK, IDEOLÓGIÁK,
NYELVPOLITIKA ÉS NYELVI EMBERI JOGOK
KÖZÉP-EURÓPÁBAN ELMÉLETBEN ÉS
GYAKORLATBAN**

A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai

Szerkesztette:

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA, KARMACSI ZOLTÁN, MÁRKU ANITA

TINTA KÖNYVKIADÓ
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL INTÉZETE

BUDAPEST – BEREKSZÁSZ, 2011

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 130.

Sorozatszerkesztő:
Kiss Gábor

A kötet megjelenését támogatta:

Lektorok:

Beregszászi Anikó, Borbély Anna, Csernicskó István, Fóris Ágota,
Huszti Ilona, Kassai Ilona, Kolláth Anna, Kontra Miklós, Kótyuk István,
Lanstyák István, Lengyel Zsolt, Navracsics Judit, P. Lakatos Ilona,
Sándor Klára, Szabómihály Gizella, Szépe György,
Vančoné Kremmer Ildikó, Vörös Ferenc

A borító Kulin Ágnes festménye felhasználásával készült.

A kötetben szereplő fotókat Bérczes Edit és a Hodinka Intézet munkatársai készítették.

ISSN 1419-6603

ISBN 978-963-9902-94-7

© A szerzők, 2011

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete és
TINTA Könyvkiadó, 2011

A kiadásért felel:

a TINTA Könyvkiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Márku Anita és Karmacszi Zoltán

Műszaki szerkesztő: Hires-László Kornélia

Tartalom

Előszó.....	7
Plenáris előadások.....	9
SZÉPE GYÖRGY : Nyelvi jogok a Helsinkai Zárónyilatkozattal megkezdett korszakban.....	11
PETTERI LAIHONEN: A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban.....	20
TÁNCZOS VILMOS: Csángó nyelvideológiák.....	28
LANSTYÁK ISTVÁN: Nyelvi problémák és nyelvi ideológiák.....	48
BEREGSZÁSZI ANIKÓ: Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata.....	59
Nyelv- és oktatáspolitikai, nyelvi jogok.....	71
KONTRA MIKLÓS – CSERESNYÉSI LÁSZLÓ: A magyar nyelv halála (a Parlamentben, 2001-ben és 2011-ben).....	73
MENYHÁRT JÓZSEF: <i>Kérdezzen! Mi válaszolunk.</i> Nyelvi jogsegély Szlovákiában.....	84
GÚTI ERIKA – SCHMIDT ILDIKÓ: (Jog)Szabályok és szabályozatlanság a felnőtt migráns nyelvoktatásban.....	93
TUSKA TÜNDE: Politikai döntések következtében... A szlovák kisebbségi oktatás helyzete Magyarországon.....	101
FERENC VIKTÓRIA: „Nem a statisztika miatt vagyunk mi a világon!” – gondolatok szülőföld és mobilitás kapcsán.....	105
SÉRA MAGDOLNA: Az oktatáspolitikai és a tannyelv-választás lehetséges következményei a kárpátaljai magyar közösségben.....	115
HELTAI JÁNOS IMRE: A moldvai magyar nyelvi tervezés legitimitásának kérdései.....	119
ZOLTÁN ANDRÁS: Egy többségi nyelv kisebbségben: a fehérorosz nyelvi helyzet.....	126
VÖRÖS FERENC: Mit tudnak a (leendő) tanárok a nyelv- és kisebbségpolitikáról.....	134
NÉMETH MIKLÓS: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!” Folyamatos nyelvújítás – állami segédlettel: a francia példa.....	139
BÁRÁNY ERZSÉBET – HUSZTI ILONA – FÁBIÁN MÁRTA: Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel.....	145
Nyelvi ideológia, nyelvi mítosz.....	155
P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT – IGLAI EDIT: Egy nyelv(használat)i mítoszlól (?) a tények tükrében.....	157
HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET: Nyelvi mítoszok a tanácsadói gyakorlatban.....	165
SZABÓ TAMÁS PÉTER: Ideológiák a nyelvi hibajavítás háttérében? Metanyelvi elemzések.....	174
PRESINSZKY KÁROLY: Nyelvi mítoszok vizsgálata szlovákiai magyartanárok és egyetemi hallgatók körében.....	184
CSERNICKÓ ISTVÁN: Narancsos kacska: a narancsos forradalom nyelvi ideológiája.....	193
MOLNÁR ANITA: Nyelvi ideológia, nyelvhasználat, kárpátaljai magyarok.....	204
NÁDOR ORSOLYA: A magyarról mint idegen nyelvről – nyelvideológiai közelítésben.....	211
BALOGH ERZSÉBET: Angol szakos, magyar egyetemisták körében élő nyelvi mítoszok és ideológiák különböző nyelvváltozatokkal kapcsolatban.....	218
Identitás, sztereotípiák, nyelvi attitűdök.....	225
FENYVESI ANNA: Nyelvi attitűdök kisebbségi kontextusban: erdélyi, vajdasági és felvidéki magyar diákok viszonyulása anyanyelvükhöz, az államnyelvhez és az angolhoz.....	227
SZABÓ T. ANNAMÁRIA: Identitástudat kisebbségben a Kárpát-medencén innen és túl.....	235
GEREBEN FERENC: Az anyanyelv szerepe a határon túli magyarság azonosságutáiban.....	245
BENŐ ATTILA: Többségi nyelv és kisebbségi nyelv. Attitűd és normatudat az erdélyi magyarok körében.....	257
EITLER TAMÁS: Nemi szerepek és identitások multimodális automatizálása reklámüzenetekben.....	267

LAKATOS KATALIN: A nyelvjárások megítélése és a nyelvi sztereotípiák összefüggései Kárpátalja magyar iskoláiban	274
HIRE-S-LÁSZLÓ KORNÉLIA: A kárpátaljai magyarság identitásának vizsgálata nyelvi aspektusból	280
Nyelvhasználat, nyelvi változás, kétnyelvűség	287
KASSAI ILONA: A nyelvhasználat tudatos alakítása a 18-19. századi Magyarországon	289
BORBÉLY ANNA: Variabilitás és változás: a nyelvcsere kutatása longitudinális módszerrel	293
MÁTYUS KINGA: <i>-ba, -ban</i> elméletben és gyakorlatban. A <i>(bVn)</i> változó variabilitása a BUSZI-2 öt foglalkozási csoportjában.....	303
SÓLYOM RÉKA: <i>Celeb, bevállal, HINI</i> – neologizmusok megítélése, értékelése különböző korcsoportok körében.....	312
BÜKY LÁSZLÓ: Hírértékviszonyok a (divat?)szóhasználatban	322
RICHTER BORBÁLA MÁRIA: A német és a francia nyelv sorsa a korabeli Dél-Afrikában.....	330
UHRIN ERZSÉBET: A szlovák nyelv használatának lehetőségei és gyakorlata Magyarországon.....	339
KARMACSI ZOLTÁN: Etnikailag vegyes házasságban nevelkedő gyerekek nyelvhasználatának jellemző vonásai	343
MÁRKU ANITA: Nyelvhasználati sérelemtörténetek a kárpátaljai magyarok körében	350
GAZDAG VILMOS: Az ukrán tannyelvű iskolák magyar tanulóinak nyelvhasználat, különös tekintettel a keleti szláv kölcsönszavak fokozott használatára	355
BÁTYI SZILVIA: Kétnyelvű és egynyelvű közösségek vizsgálata pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai dimenziókban. A kétnyelvű mentális lexikon	364
Névhasználat, nyelvi udvariasság, szaknyelv	375
VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA: Győrben tanuló szlovákiai magyar anyanyelvű nők névadásának és névhasználatának vizsgálata	377
KOVÁCS ANDRÁS: Hogy hívnak? Adalékok a kárpátaljai magyar személynévhasználatához	386
BALLA ANDREA: A rendszerváltások következményei a kárpátaljai magyar személynévhasználatban	394
†SZÉCSÉNYI ISTVÁN: Udvariassági elemek angol, német és magyar nyelvű EU-s levelekben....	398
HARDINÉ MAGYAR TAMARA: A teológia szakmai nyelvhasználat. Terminológiai (szemantikai) vizsgálódások.....	403
APRÓNÉ G. ÁGNES: Kommunikáció és érdekérvényesítés	413
Terminológia-politika műhely.....	419
FÓRIS ÁGOTA: A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya.....	421
FÓRIS ÁGOTA – B. PAPP ESZTER: A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában	429
TAMÁS DÓRA: Terminológiai adatok soknyelvű dokumentálása	434
BÖLCSKEI ANDREA: A szabványosítás online forrásai a Kárpát-medencében.....	439
BÉRCES EMESE: Helyesírás és terminológia-politika	445
GAÁL PÉTER: Az online szótárak szerepe a magyar–magyar nyelvhasználatban	451
H. VARGA MÁRTA: Egy magyar nyelvű nyelvészeti terminológiai szótár fölöttébb szükséges voltáról	457
MÁTIS BERNADETT: A sportterminológia mint a terminológia-politika eszköze	463
ZABÓNÉ VARGA IRÉN: A műszaki terület terminológia-politikája.....	472
NÉV ÉS TÁRGYMUTATÓ	479

NARANCOS KACSA: A NARANCOS FORRADALOM NYELVI IDEOLÓGIÁJA

CSEERNICSKÓ ISTVÁN

Language ideologies of politicians of the Ukrainian orange revolution

In accordance with the Constitution and the Law on Languages Ukraine *de jure* is a monolingual state. However, Ukraine *de facto* is multilingual. The question of languages in Ukraine is a political question. During the time of the orange revolution (2004) the winning political power led by V. Yushchenko and Y. Tymoshenko made efforts to change the linguistic picture of Ukraine. Their primary aim was to extend the functions of the Ukrainian language, and at the same time restrict the usage of Russian. In this paper the complexity of the Ukrainian multilingualism will be introduced and at the same time I will demonstrate the way how the Ukrainian power elite tries to eradicate linguistic heterogeneity, how it endeavours to achieve harmony between the *de facto* and *de jure* situation.

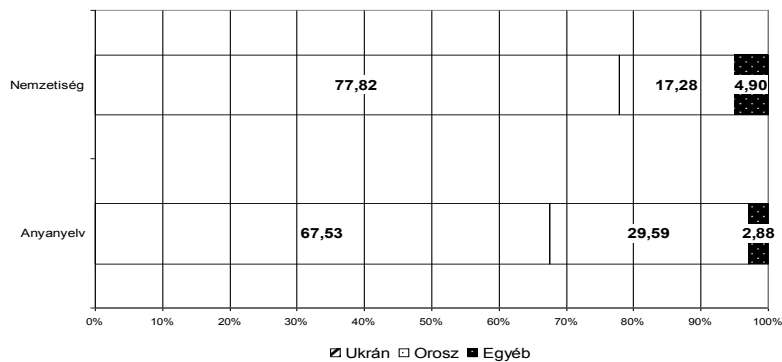
1. Az ukrájnai narancsos forradalom

Ukrajnában 2004-ben ment végbe a „narancsos forradalom” néven ismert politikai akció, melynek során a magukat nemzeti elkötelezettségű, ukrán hazafiként definiáló, az ország nyugati integrációjának erősítését és az orosz érdekszférától való távolodását meghirdető politikai erők kerültek hatalomra. A narancsos erők korántsem egységes politikai tábora meglepően hasonló nézeteket vallott Ukrajna nyelvi helyzete és annak rendezése kapcsán. Az alábbiakban a narancsos forradalom révén hatalomra került tábor néhány szimbolikus alakjától (az elnök Viktor Juscsenkotól, a miniszterelnök Julija Timosenkotól és Ivan Vakarczuk oktatási és tudományos minisztertől), valamint politikai nyilatkozatokból, dokumentumokból származó idézetek révén mutatom be az ukrájnai nemzeti erők nyelvi ideológiáját.

2. Ukrajna nyelvi helyzetéről

A 2004-ben forradalmi lendülettel hatalomra jutott narancsos erők összetett nyelvi helyzetet találtak Ukrajnában. Az alkotmány és a nyelvtörvény értelmében Ukrajna egy nyelvű állam, egyetlen állam- és hivatalos nyelvvel, ami az ukrán (Tóth–Csernicskó 2009, Csernicskó szerk. 2010). Ugyanakkor az ország lakosságának közel fele az orosz nyelvet használja a mindennapokban, 30%-ának pedig anyanyelve is az orosz (Besters-Dilger szerk. 2008, Majboroda és mtsai szerk. 2008, Maszenko 2010, Vorona–Sulha szerk. 2007). Bár az ország lakosságának 77,82%-a ukrán nemzetiségű, és csak 17,28% orosz, anyanyelvi alapon jóval magasabb az orosz ajkúak súlya (1. ábra). Az egyes közigazgatási egységeken belül is jelentősen eltér egymástól az ukránok és oroszok egymáshoz viszonyított aránya (1. táblázat).

1. ábra. Ukrajna lakossága nemzetiség és anyanyelv szerint a 2001. évi census eredményei alapján

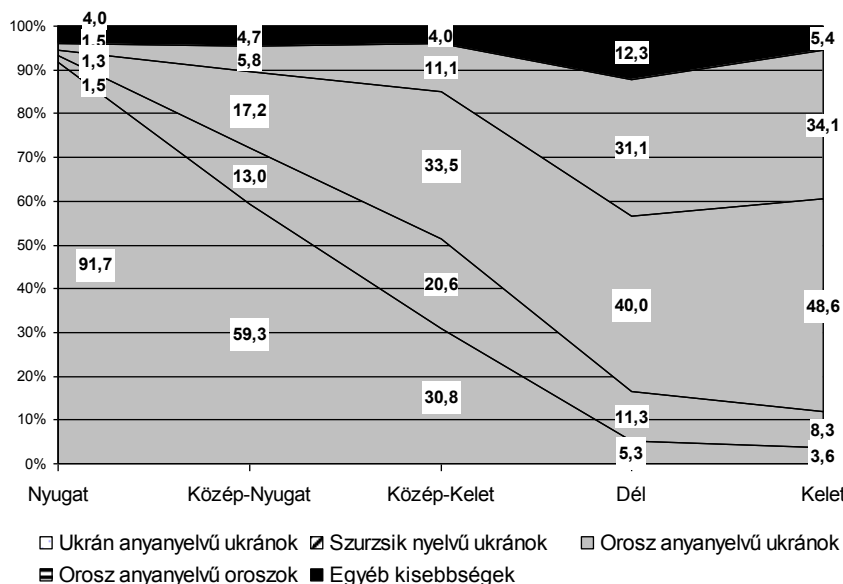
1. táblázat. Ukrajna lakosságának nemzetiségi és anyanyelvi megoszlása közigazgatási egységenként és nagyrégióinként a 2001-es census adatai alapján (%-ban)

Közigazgatási egység (megye)	Ukrán		Orosz		Egyéb	
	Nemzetiség	Anyanyelv	Nemzetiség	Anyanyelv	Nemzetiség	Anyanyelv
Ukrajna	77,8	67,5	17,3	29,6	4,9	2,9
Nyugat						
Voliny	96,9	97,3	2,4	2,5	0,7	0,2
Lemberg (Lviv)	94,8	95,3	3,6	3,8	1,6	0,9
Ivano-Frankivszk	97,5	97,8	1,8	1,8	0,7	0,4
Rivne	95,9	97,0	2,6	2,7	1,5	0,3
Ternopil	97,8	98,3	1,2	1,2	1,0	0,5
Csernyivci	75,0	75,6	4,1	4,8	20,9	19,6
Kárpátalja	80,5	81,0	2,5	2,9	17,0	16,1
Közép-Nyugat						
Hmelnicki	93,3	95,2	3,6	4,1	3,1	0,7
Zsitomir	90,3	93,0	5,0	6,6	4,7	0,4
Vinnyica	94,9	94,8	3,8	4,7	1,3	0,5
Kirovohrad	90,1	88,9	7,5	10,0	2,4	1,1
Cserkaszi	93,1	92,5	5,4	6,7	1,5	0,8
Kijev	92,5	92,3	6,0	7,2	1,5	0,5
Kijev főváros	82,2	85,7	13,1	7,9	4,7	6,4
Közép-Kelet						
Dnyipropetrovszk	79,3	67,0	17,6	32,0	3,1	1,0
Poltava	91,4	90,0	7,2	9,5	1,4	0,5
Szumi	88,8	84,0	9,4	15,6	1,8	0,4
Csernyihiv	93,5	89,0	5,0	10,3	1,5	0,7
Dél						
Odessza	62,8	46,3	20,7	41,9	16,5	11,8
Mikolajiv	81,9	69,2	14,1	29,3	4,0	1,5
Herszon	82,0	73,2	14,1	24,9	3,9	1,9
Zaporizsja	70,8	50,2	24,7	48,2	4,5	1,6
Krím	24,3	10,1	58,3	77,0	17,4	12,9
Szevasztopol város	22,4	6,8	71,6	90,6	6,0	2,6
Kelet						
Donyeck	56,9	24,1	38,2	74,9	4,9	1,0
Luhanszk	58,0	30,0	39,0	68,8	3,0	1,2
Harkiv	70,7	53,8	25,6	44,3	3,7	1,9

Az ország nyelvi, nyelvhasználati szempontból gyakorlatilag két részre szakadt. Nyugaton egyértelműen az ukrán nyelvűek és az ukrán nyelv használata dominál, de ahogy kelet felé haladunk, egyre nagyobb az orosz ajkúak és az orosz használók aránya (1. táblázat és 2. ábra). A nyelvi megosztottsággal párhuzamosan politikai szempontból is gyakorlatilag kettészakadt az ország (Arel–Khmelko 1996, Cserniczkó 2006, Khmelko–Wilson 1998,

Kulyk 2008, Khmelko 2004, Melnik–Cserniczkó 2010). Az ukrán–orosz nyelvi és politikai ellentét, az államnyelv használati körének kiterjesztése és az orosz nyelv státusának problémája következtében Ukrajnában paradox helyzet állt elő a nyelvi helyzet megítélését illetően. A szociológiai kutatások igazolják, hogy az egyértelműen ukrán dominanciájú nyugati országrészben attól rettegnek, hogy ha az orosz második államnyelvvé válik, akkor megszűnik az ukrán államiság, veszélybe kerül az ukrán nyelv és nemzet; az államigazgatást kivéve szinte teljes mértékben orosz nyelvű délen és keleten ezzel szemben úgy gondolják, az ukránosító politika létében veszélyezteti az orosz nyelvet és az oroszok nemzeti azonosságtudatát Ukrajnában (Cserniczkó szerk. 2010: 119).

2. ábra. Ukrajna felnőtt lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása 2003-ban régióként %-ban (N=22.462)¹
Khmelko (2004) alapján

A narancsos forradalom előtt hatalmon lévő ukránjai politikai erők, bármilyen nyelvi álláspontot képviseltek is előzőleg a választási kampányban, megpróbálták egyensúlyozni a nyelvileg két részre szakadt ország régiói között, s megválasztásuk után már nem ragaszkodtak választási ígéreteik megvalósításához (Kulyk 2008: 53–54). Ezt a taktikát követte a független Ukrajna első elnöke, a kommunista pártnomenklatura hatalmát sikeresen átmentő Leonyid Kravcsuk, aki nem erőltette ugyan az ukránosítást, ám számos pozíciót engedett át a nemzeti elkötelezettségű elitnek, amely jelentős eredményeket ért el az államigazgatás ukrán nyelvűségének kialakítása terén. Ennek a politikának volt a mestere a tíz éven át az elnöki székben ülő Leonyid Kucsma is, aki képes volt az érdekei megkívánta mértékben mindkét nyelvpolitikai irány mellett kiállni. Az elnök-választási kampányban a nemzeti retorikával megjelenő Kravcsukkal szemben Kucsma

¹ Nyugat: Voliny, Rivne, Lviv (Lemberg), Ivano-Frankivszk, Ternopil, Csernyivci megye és Kárpátalja. Közép-Nyugat: Hmelnyciki, Zsitomir, Vinnyica, Kirovohrad, Cserkasszi és Kijev megye, valamint Kijev városa. Közép-Kelet: Dnyipropeetrovszk, Poltava, Szumi és Csernyihiv megye. Dél: Odessza, Mikolajiv, Herszon és Zaporizsja megye, valamint a Krími Autonóm Köztársaság Szevasztopol városával egyetemben. Kelet: Harkiv, Donyeck és Luhanszk megye.

az Oroszországgal való kapcsolatok elmélyítésének, az orosz nyelv hivatalossá tételének ígéretével nyerte el a szavazók többségének bizalmát 1994-ben, ám nem sok idő telt el, amikor ugyanez a politikus az 1999-es elnökválasztási kampányban, amikor az oroszbarát kommunista Petro Szimonenkoval került szembe, kijelentette: Ukrajnának csak egyetlen államnyelve és hivatalos nyelve lehet, ez pedig az ukrán (Portnov 2009: 26).

A narancsos forradalom utáni években Ukrajna nyelvpolitikájának legfontosabb célkitűzésévé az ukrán nyelv államnyelvi státusának gyakorlati érvényesítése vált. A politikai szándék az volt, hogy a *de jure* helyzet (Ukrajna egynyelvű állam) és a *de facto* szituáció (az ország lakosságának túlnyomó része többnyelvű és nem, vagy nem csak az államnyelvet használja a mindennapokban) közötti feszültséget feloldják (Beregzászi–Cserniczkó 2010, Cserniczkó 2008, 2009a, 2009b).

3. A nyelvi helyzet feloldása „narancsos módra”: nyelvi ideológiák a nyelvi helyzet kezelésére

Az alábbiakban a narancsos politikusok legfontosabb nyelvi ideológiát mutatjuk be néhány idézet segítségével.

3.1. Ukrajna nyelvi helyzete deformált, amit ki kell igazítani

A narancsos politikusok szerint „Ukrajna deformált nyelvi helyzetet örökölt”, melyet az állami nyelvpolitikának – attól függetlenül, megvan-e ehhez a társadalmi konszenzus – „ki kell egyenesítenie”², azaz: vissza kell hoznia azt az ideálisnak vélt állapotot, amikor az orosz csak egyike a számos kisebbségi nyelvnek, az ukrán ellenben államnyelvként az összes formális funkcióban (az államigazgatásban, a jogalkotásban és jogalkalmazásban, a sajtóban, a politikai életben, a kultúrában, a tudományban és az oktatásban) egyeduralkodó. A nemzeti irányultságú politikusok (és a velük egy nézetet valló értelmiségiek, pl. Rjabcsuk 2000, 2002) egy része két Ukrajnáról beszél: az ország egyik fele mentalitásában és nyelvében ukrán, a másik pedig „kreol” nyelvű és identitású, azaz voltaképpen elorozsósított, akiket „vissza kell téríteni” az ukrán nyelv és nemzet kebelére (Jevtuh 2009: 317, Portnov 2009: 40–41). E tábor hívei közül többen etnolingvisztikai alapon sorolják erkölcsi kategóriákba az ország lakosságát (Rjabcsuk 2002; erről lásd Kulyk 2000, Zsurzsenko 2005).

A szovjet asszimilációs politika nyomán elferdített nyelvi helyzet kiigazításáról szól esik az Igazságügyi Minisztérium 2006. május 10-én kiadott jogértelmező állásfoglalásában is. A tárca ebben azt javasolja, hogy az állami nyelvpolitika kiindulási pontja „a történelmi igazságosság helyreállítása” kell legyen, ami az ukrán államnyelvi státusának megerősítését jelenti; ezt a kérdést nem kulturológiai vagy etnokulturális kérdésként, hanem „abból kiindulva kell kezelni, hogy az államnyelv az állami intézményrendszer része”.³

A politikai és társadalmi elit egy része – a „deformált” nyelvi helyzet miatt – nem a kisebbségi nyelvek védelmét, hanem az ukránnak mint államnyelvnek a minél erőteljesebb és szélesebb körben való elterjesztését tekinti elsőrendű állami nyelvpolitikai

² Szó szerinti idézetek „Az állami nyelvpolitika koncepciója” c. dokumentumból, melyet Juscsenko elnök regnálásának utolsó napjaiban (2010. február 15-én) adott ki: Концепція державної мовної політики. Схвалено Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010. A dokumentumot eredeti nyelven (ukránul) lásd itt: <http://www.president.gov.ua/documents/10486.html>

³ Юридичний Висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харкова, міста Севастополя і Луганської області. <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

feladatnak.⁴ Viktor Juscsenko államelnök 2007. november 28-i, „Néhány intézkedés az ukrán nyelv szerepének emelése érdekében” címmel kiadott rendelete így kezdődik: „Az ukrán nyelvnek a társadalmi élet valamennyi területén való minden irányú fejlődése és funkcionálása biztosítása, valamint a fiataloknak az ukrán nyelv elsajátítására és az ukrán nyelven való tanulásra való ösztönzése céljából elrendelem...”⁵

Az orosz nyelv ellensúlyozásának és az ukrán térhódításának egyik lényeges feltétele az, hogy minél többen használják az államnyelvet. Julija Timosenko, a narancsos hatalom hősnője és első miniszterelnöke ezért többször is arra kérte az állampolgárokat⁶, hogy tegyenek meg mindent a veszélyeztetett ukrán nyelv megvédése érdekében: fizessék elő az ukrán lapokat, vásároljanak ukrán szépirodalmat, hallgassanak ukrán nyelvű rádióadásokat, nézzenek ukrán tévéműsorokat, beszéljenek ukránul gyermekeikkel, családtagjaikkal, barátaikkal. Az orosz ajkú lakosságot pedig arra szólította fel, hogy mielőbb tanulják meg az államnyelvet. Timosenko asszony személyes példát is állított az orosz nyelvű ukrán állampolgárok elé, amikor elmondta, hogy ő is csak felnőttként sajátította el az ukrán nyelvet, hiszen orosz nyelvű régióban született. Kijelentette továbbá: az orosz ajkú kelet-ukrajnaiaknak valójában nem kell a nulláról tanulniuk az ukrán nyelvet, hanem csupán fel kell idézniük azt „a genetikai emlékezetből”. „Az ukrán nyelv bennünk van” – mondta meggyőződéssel az ukránul csupán a nagypolitikában való megjelenése során megtanult politikus. Timosenkonak a nemzethez intézett felhívásában hangsúlyos rész az is, melyben kijelenti: Ukrajnának csupán egyetlen államnyelve lehet, mégpedig az ukrán. Az egyetlen államnyelv megőrzésére nem azért van szükség, hogy más nyelveket kiszorítson a használatból, tette hozzá a politikus, hanem azért, hogy Ukrajna és az ukrán nemzet végre lerázza magáról az egykori szovjet gyarmatosító politika máig érzékelhető hatásait.

3.2. Az ukrán nyelv a nemzet egységesítésének kovásza, szimbolikus nemzetteremtő erő

Ennek a nyelvpolitikai attitűdnek központi gondolata, hogy a közös ukrán nyelv az újonnan formálódó egységes ukrán politikai nemzet és identitás egyik kiemelt szimbóluma, „az állami egység megerősítésének eszköze”.⁷ Hívei úgy vélik, hogy Ukrajna katasztrofális kettészakadása feloldható, ha az ukrán valóban egyedüli államnyelv és hivatalos nyelv lesz az ország egész területén, és az ukrán nyelv a nemzet egyesítésének legfőbb eszköze. Ezért a narancsos politikusok olvasatában mindazok, akik két államnyelv mellett érvelnek, vagy akik úgy vélik, hogy a kisebbségi nyelveknek hivatalos státust kell biztosítani, azok voltaképpen az új ukrán állameszme ellenében, az ukrán identitással szemben, valamint az egységes nemzet és állam ellen foglalnak állást (Majboroda–Pancsuk 2008: 207–209). Törvényszerűnek tartják, hogy az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a történelem során rákényszerített aszimmetrikus kétnyelvűséget követően ukrán egynyelvűsége törekszik (vö. Semsucsenko–Gorbatenko 2008: 168). Az ukránosítás és a *de jure* egynyelvűség ebben a kontextusban a korábbi oroszosításra adott adekvát válaszként jelenik meg (ld. Pavlenko 2006).

⁴ Lásd például az Állami nyelvpolitika koncepciója Ukrajnában című 2006-os tervezetet: Концепція державної мовної політики в Україні. Київ: Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006. <http://www.kharkivoda.gov.ua/politika/show.php?page=6386>

⁵ Указ Президента України про деякі заходи щодо піднесення ролі української мови. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U1155_07.html

⁶ Például 2010. július 6-án tett nyilatkozatában: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1093480-timoshenko-rasskazala-kogda-vsya-ukraina-zagovorit-na-ukrainskom-yazyke>

⁷ Az állami nyelvpolitika koncepciója / Концепція державної мовної політики.

A modern ukrán nemzet kialakulásában kiemelt és szimbolikus szerep jut az ukrán nyelvnek. Ukrajna Alkotmánybíróságának 2008. április 22-én elfogadott állásfoglalása⁸ így fogalmaz az államnyelv szimbolikus és meghatározó funkciójáról: „Az ukrán nyelv államnyelvi státusa az állam alkotmányos rendjének az állam területével, fővárosával, állami szimbólumaival azonos szintű összetevője”. „Az állami nyelvpolitika prioritásának az ukrán nyelv megerősítése és fejlesztése kell legyen” – olvasható „Az állami nyelvpolitika koncepciója” c. dokumentumban, amely szerint az ukrán nyelv meghatározója és legfőbb jegye annak az ukrán nemzetnek, mely „történelmileg Ukrajna területén él, lakosságának abszolút többségét adja, az állam megnevezésének forrása, valamint az ukrán államiság és az ukrán nép alapvető rendszeralkotója”. A Juscsenko által jóváhagyott nyelvpolitikai alapidokumentum egyértelműen leszögezi, hogy az ukrán nyelv „az állami egység megerősítésének eszköze”.

„Az ukrán nyelv fejlődésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010. évekre” című kormánydokumentum⁹ az I. rész 2. bekezdésében így fogalmaz: „Az államalkotási folyamatban az ukrán nyelvnek vezető szerep jut. Ezzel együtt az utóbbi években nem biztosított a megfelelő fejlődése”.

Az állami nyelvpolitika megvalósításában a narancsos erők meghatározó szerepet szántak az oktatásnak. Ezt jelzi „Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó állami ágazati program a 2008–2011. évekre”¹⁰ címmel az oktatási és tudományos minisztériumban kidolgozott dokumentum is, mely az alábbi szerepet tulajdonítja az ukránnak mint államnyelvnek: „A nyelv államisága univerzális formája az emberek egy egészben, egy népben való egyesítésének. Fontos tényezője a nemzet önmeghatározásának, a nemzet genetikai kódja, az ország fejlődésének biztos alapja és a nemzeti kultúra kialakításának eszköze.”

Juscsenko 2008. szeptember 16-án a felsőoktatás helyzetéről Kijevben szervezett tanácskozáson azt nyilatkozta, hogy a felsőoktatási intézményeknek effektívebben kellene szolgálniuk az állami nyelvpolitikát; véleménye szerint az egyetemeknek „az állami politika ügynökeinek” kell lenniük, s az, hogy a felsőoktatásban az ukrán az oktatás nyelve, a kötelező hazafias nevelés része.¹¹ Ivan Vakarczuk oktatási miniszter szavai mintegy rímelnék az elnöki szándéokra. A miniszter 2009. április 2-án tartott értékelő beszédében értelmezte az ukrainai felsőoktatásnak az egységes európai felsőoktatási térséghez való csatlakozásból eredő kihívásait. Beszédében kijelenti: „A felsőoktatási intézmények végzősei képesítésének egyik fő mutatója az európai normák szerint

---

⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 22.04.2008 р. № 8-рп.

⁹ Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2.10.2003 р. № 1546. Lásd: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

¹⁰ Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України Про затвердження Галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

¹¹ A nyilatkozatot lásd: <http://korrespondent.net/ukraine/events/586892>.

az államnyelv ismeretének foka”. Kijelentette továbbá, hogy rendkívül fontos az egységes (értsd: az egységesen ukrán) nyelvi oktatási tér kialakítása Ukrajnán belül.¹²

A nemzetpolitikai céloknak megfelelően, a nyelvpolitikai célkitűzéseknek alárendelve alakította a narancsos hatalom az iskolai oktatást. Az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumában szervezett azon tanácskozás nyilatkozatában, melynek témája az államnyelv oktatásának alacsony színvonala volt a nemzetiségi tannyelvű iskolákban, a pozitív nyelvi jelenségek között első helyen azt emelik ki, hogy örömdetesesen nő az országban az ukrán nyelven oktató iskolák száma.¹³ Ugyanezt tekinti pozitív változásnak az ukrán nyelv oktatásának színvonalát emelni hivatott állami program is.¹⁴ Ukrajna elnöke 2008. március 20-án N 244/2008. számmal kiadott, az ukrainai oktatás minőségének javítását célzó rendelete¹⁵ értelmében többek között úgy kell kielégíteni a nemzeti kisebbségek oktatási igényeit, hogy a kisebbségi nyelven oktató iskolákban bizonyos tárgyakat ukrán nyelven kell oktatni. Ennek megfelelően Ukrajna Oktatási és Tudományos minisztériuma – az elnök 1013/2005.¹⁶ és 244/2008.¹⁷ sz. rendeletére hivatkozva – 2008. május 26-i 461. számú rendeletével¹⁸ hatályba helyezte a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából kidolgozott ágazati programot, mely a 2008–2011. közötti évekre érvényes.¹⁹ A rendelethez tartozó cselekvési terv szerint a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására. Vagyis a kisebbségi nyelven folyó oktatást kéttannyelvű képzésre alakítja át az ukrán oktatáspolitikai.

3.3. Az állam kétnyelvűsége veszélyes, mert szétzilálja az országot és veszélyezteti az állam biztonságát

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a kétnyelvűség, pláne a két államnyelv vagy a regionális hivatalos nyelvek bevezetésének gondolata fel sem merült a forradalmár politikusokban. Az orosz államnyelvi vagy hivatalos státusának kérdését a narancsosok az egységes ukrán államot fenyegető tényezőnek tekintik. „Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése Ukrajnában nem szolgálja a

¹² „Meta реформа у вищій школі – якість і доступність освіти”. Доповідь Міністра Івана Вакарчука на розширеній підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України 2 квітня 2009 р. <http://www.regik.rv.ua/regik/Dopovid.doc>

¹³ A tanácskozás által elfogadott nyilatkozatot lásd Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján (http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/20_03/doc.doc).

¹⁴ Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України № 461 від 26.05.2008 р.

¹⁵ Указ Президента України про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні. № 244/2008 від 20.03.2008 р.

¹⁶ Указ Президента України про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні. № 1013/2005 від 4.06.2005 р.

¹⁷ Указ Президента України про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні. № 244/2008 від 20.03.2008 р.

¹⁸ Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

¹⁹ Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки.

konzolidációt. Konzolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – írja Viktor Juscsenko (2010) a Deny (Nap) című napilapban „Akié a nyelv, azé a hatalom” címmel megjelentetett vezércikkében. Az egykori elnök szerint „A kétnyelvűség az eurázsiai tipikus megnyilvánulása”. A 2010-es elnökválasztáson megbukott politikus állítja, hogy „az ukrán állam túlélése az ukrán nyelvnek az állami és társadalmi élet valamennyi szférájába történő reális bevezetésétől függ. A jelenlegi körülmények között a nyelv a nemzeti biztonság, a területi egység, a nemzettudat és a nép történelmi emlékezetének garanciája” – véli Juscsenko (2010). „Csak egységes nyelvi és kulturális teret alkotva szerez a nemzet immunitást az ellenséges külső hatásokkal szemben” – fogalmaz a narancsos forradalom szimbolikus alakja. „Az államnyelvi státus biztosítása más nyelvek számára visszafordíthatatlanul kedvez nem csupán az ukrán nyelv gyors kiszorításának a hivatalos használatból, hanem használati köre további szűkítésének is” – olvasható az államelnöki hivatalban kidolgozott nyelvpolitikai koncepcióban.

Az ukrán politikai elit azért is tekintheti veszélyesnek azt a felvetést, hogy kisebbségi nyelvek regionális hivatalos státust kapjanak, mert az Alkotmánybíróság 1999. december 14-én 10-пн/99. számmal meghozott állásfoglalásában egyenlőségelet tett az államnyelv és a hivatalos nyelv közé, s gyakorlatilag ezzel azt is meghatározta, hogy Ukrajnában egyetlen államnyelv és egyben egyetlen hivatalos nyelv lehet, az ukrán: „Az államnyelv (hivatalos nyelv) alatt az a nyelv értendő, mely az állam által ráruházott jogi státusa alapján a társadalmi élet nyilvános szféráiban a kötelező érintkezés nyelve.”²⁰

3.4. Az ukrán nyelv funkcióinak kiterjesztése a más nyelvű állampolgárok számára is kedvező

A narancsos politikai hatalom az ukránosítást természetesen úgy tekintette, hogy az Ukrajna valamennyi állampolgára számára egyértelműen kedvező és kívánatos. A hivatalos álláspont szerint az, hogy mindenki számára az államnyelvet kínálják az államigazgatás, a hivatali élet és az oktatás nyelveként, egyenlő jogokat, esélyeket és lehetőségeket biztosít mindenki számára. Sőt: ha valaki kétségbe vonja ezt, akkor az sérti az ukrán nyelv használatára vonatkozó általános jogokat.

Jól példázzák ezt a szemléletet Ivan Vakarczuk szavai. A narancsosok oktatási minisztere a sajtóosztálya révén és egy lapinterjúban közölt véleménye szerint ahhoz, hogy valaki kisebbségiként Ukrajnában minőségi oktatásban vegyen részt, karriert csináljon, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetesen ukránul is tudnia kell. Hozzátette továbbá: „Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhessenek végzettséget. Én amellet vagyok, hogy minden anya az anyanyelven énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljes értékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek.”²¹ Ukrajna narancsos elnöke is hasonlóan értelmezi a nyelvi emberi

²⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народних депутатів України про офіційне глумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України від 14.12.1999 р. № 10-рп/99.

²¹ Az interjú megjelent a Vysokij zamok/Високий замок s. lap 2008. október 23-i számában. Az interneten megtalálható az alábbi címen: http://www.mon.gov.ua/main.php?querz=newstmp/2008/23_10/1. Lásd továbbá a minisztérium sajtóosztályának közleményét: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/11_09. 2009. május 20-án a tárca sajtóosztálya közleményében gyakorlatilag megismételte a miniszter szavait a szevasztopoli városi önkormányzat egyik döntése kapcsán: „a helyi végrehajtó hatalom bármilyen határozatai, melyek Ukrajna állampolgárainak azon alkotmányos jogát korlátozzák, hogy az államnyelven szerezhessenek végzettséget, jogtalanok és végrehajtásukra nem kerülhet sor.” (<http://www.mon.gov.ua>)

jogokat. 2008. február 27-én például kijelentette: „Nekünk európai oktatási politikát kell felmutatnunk, melynek célja, hogy minden nemzeti kisebbség érezze, olyan oktatáspolitikát folyik az országban, mely egyrészt lehetőséget ad a saját nyelv, történelem aktív fejlesztésére, másrészt azonban végre kell hajtani a nyelvtörvényt, és biztosítanunk kell, hogy az iskoláinkban tanuló gyerekek a drága és anyai ukrán nyelven tanulhassanak”.²²

Ebben a jogértelmezésben a kisebbségek anyanyelvi oktatása csupán fölösleges, a nemzeti összeborulást akadályozó, a kisebbségeket gettóba záró teher. Ezt igazolja például, hogy az ukrán–magyar kormányközi kisebbségi vegyes bizottság XV. (2008 szeptemberi) ungvári ülésén az ukrán delegáció vezetője úgy nyilatkozott, hogy a kárpátaljai magyar szülők azon döntése, hogy gyermeküket a magyar tannyelvű iskola helyett ukránban íratják, „természetes folyamat”, hiszen „az emberek nem akarnak pluszterhetet magukra venni a magyar nyelv tanulásával, s ezért választják az ukrán tannyelvű iskolát (...), anélkül, hogy megnehezítenék a saját életüket a magyar nyelv és kultúra ismeretével”.²³

4. Összefoglalás

A 2004-ben a narancsos forradalom lendületével hatalmra jutott nemzeti erők meggyőződése szerint az ukrán nyelv a minőségileg új, sikeres és egységes ukrán identitás, nemzet és állam legfőbb szimbóluma. A Juscsenko és Timosenko vezette narancsos tábor éppen ezért hatalmas akarattal, az ukrán nyelvnek már-már szakrális szerepet tulajdonítva látott hozzá Ukrajna nyelvi ukránosításához. A nemzetállam-építést annak ellenére erőltették, hogy ez a lakosság jelentős részének ellenállásával került szembe. A nyelvi nacionalizmus, a nyelvi asszimiláció és homogenizmus ideológiáját az állami nyelvpolitika legfontosabb eszmei alapjává emelte ez a hatalom.²⁴

A narancsos erőket 2010-ben leváltották. Az új hatalom gyorsan szakított elődei nyelvi ideológiájával, és sietve visszatért a 20 éves független Ukrajna történetében eddig is sikerrel alkalmazott csárdáspolitikához. Ennek lényege, hogy a kormányzó Régiók Pártja egyes vezető politikusai arról nyilatkoznak, hogy előbb vagy utóbb szavazásra bocsátják az új nyelvtörvényt, mely hivatalos nyelvi státust biztosít az orosz nyelvnek, más pártfunkcionáriusok ellenben arról beszélnek, hogy egyelőre nem tárgyalják ezt a kérdést a parlamentben. Ezzel egyrészt azt üzenik választóiknak, hogy gondoskodnak az orosz nyelvről, és nem feledkeztek meg választási ígéreteikről, másrészt elejét veszik annak, hogy az ellenzék az érzelmileg erősen telített nyelvkérdés miatt jól bevált szokás szerint blokkolja a Legfelsőbb Tanács munkáját, ezzel akadályozva például az adótörvények vagy a költségvetés elfogadását. Ezt az Ukrajnában már hagyományokkal rendelkező taktikát igazolják az új elnök, Viktor Janukovics 2011. február 24-i, az ország nyilvánossága előtt élő adásban elhangzott szavai is: „kérem az orosz és ukrán nyelvű polgárokat, hogy nagy-nagy türelemmel és toleranciával forduljanak egymás felé”.²⁵

S hogy mit jelent ez a gyakorlatban? Egyrészt azt, hogy egyelőre marad a hatályos nyelvtörvény, mely szerint azon közigazgatási egységeken belül, ahol egy adott nemzeti kisebbség képviselői 50%-nál nagyobb arányban élnek, a kisebbség nyelve az államnyelv mellett használható a hivatali ügyvitelben is. Másrészt pedig nagy valószínűséggel azt is, hogy a nyelvi kérdés továbbra is erősen átpolitizált, megoldatlan probléma marad Ukrajnában.

²² Lásd <http://www.ua-reporter.com/print/26044>.

²³ Lásd a Kárpátalja című hetilap Kovács Miklósról, a KMKSZ elnökére hivatkozó beszámolóját a lap 2008. szeptember 26-i számában (1. és 2. oldal).

²⁴ Az említett nyelvi ideológiákról lásd: Sándor (2006) és Lanstyák (2009).

²⁵ Lásd itt: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1190467-yanukovich-ocenil-vozmozhnost-predostavleniya-russkomu-yazyku-statusa-gosudarstvennogo>

Irodalom

- Arel, Dominique – Khmelko, Valerij 1996. The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. In: *The Harriman Review* Vol. 9/1–2: 81–91.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2010. Róka fogta csuka? Az ukrán nyelvpolitika alapproblémáiról és alakulásának nehézségeiről. In: Csernicskó István, Fedinec Csilla, Tarnóczy Mariann és Vančoné Kremmer Ildikó szerk., 2010. *Utazás a magyar nyelv körül: írások Kontra Miklós tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 180–190.
- Besters-Dilger, Juliane szerk., 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Киево-Могилянська академія”.
- Csernicskó István 2006. Az ukrán–orosz nyelvi háború és a kárpátaljai magyarság. In: *Kisebbségkutatás* 2006/4: 764–769.
- Csernicskó István 2008. Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrán oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai. In: *Kisebbségkutatás* 2008/2: 302–315.
- Csernicskó István 2009a. A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában. In: *Magyar Tudomány* 2009/11: 1297–1303.
- Csernicskó István 2009b. Az ukrán oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. In: *Korunk* 2009/február: 33–40.
- Csernicskó István szerk., 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Jevtuh, Volodimir 2009. Az ukrán társadalom etnikai-nyelvi sajátosságai. In: Fedinec Csilla és Szereda Viktória szerk., 2009. *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 307–327.
- Jusczenko, Viktor 2010. Чия мова – того й влада. In: *День* № 180, 6 жовтня 2010 р.
- Khmelko, Valerij 2004. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. In: *Наукові записки НАУКМА 32. Соціологічні науки*, 3–15.
- Khmelko, Valerij – Wilson, Andrew 1998. Regionalism and ethnic and linguistic cleavages in Ukraine. In: Kuzio, T. ed., 1998. *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*. London: Armonk. 64–76.
- Kulyk, Volodimir 2000. Щирі українці та їхній „othering”. In: *Критика* IV/12.
- Kulyk, Volodimir 2008. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In: Besters-Dilger, Juliane szerk., 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Киево-Могилянська академія”. 11–54.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2009/1: 27–44.
- Majboroda, Olekszand – Pancsuk, Maj 2008. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In: Majboroda, O. és mtsai szerk., 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 205–234.
- Majboroda, Olekszandr és mtsai szerk., 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 49–85.
- Maszenko, Larisa 2010. *Нариси з соціолінгвістики*. Київ: Видавничий дім „Киево-Могилянська академія”.
- Melnik, Szvitlana – Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Pavlenko, Aneta 2006. Russian as a lingua franca. In: *Annual Review of Applied Linguistics* 26: 78–99.
- Portnov, Andrej 2009. Тітнеемірімср крмн мдрм. Мегеггеріесек а геткдрнпм валосаг тітнеемі аларі атрендеріесіезеі. In: Fedinec Csilla és Szereda Viktória szerk., 2009. *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 11–49.
- Rjabcsuk, Mikola 2000. *Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення*. Київ: „Критика”.
- Rjabcsuk, Mikola 2002. Két Ukrajna. Miért bizonytalanok az ukránok? In: *Tr@nsit online* 2002/23: 11–20.
- Sándor Klára 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer Ferenc szerk., 2006. *Magyar nyelv*, 959–995. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Semsucsenko, Jurij – Gorbatenko, Volodimir 2008. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Majboroda, O. és mtsai szerk., 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 157–173.
- Tóth Mihály – Csernicskó István 2009. Az ukrajnai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. *Regio* 2009/2: 69–107.
- Vorona, Valerij – Sulha, Nyikolaj szerk., 2007. *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Zsurzsenko, Tatjana 2005. Миф о двух Украинах. In: *Перекрестки* 2005/ 3–4: 16.